

Przegląd wybranych programów profilaktycznych wykorzystywania seksualnego dzieci online

Katarzyna Pilarczyk

Zakład Seksuologii Społecznej i Klinicznej Instytutu Psychologii Uniwersytetu
im. Adama Mickiewicza

Wykorzystanie seksualne dziecka online można zdefiniować jako wszelkie formy takiego wykorzystania, w których na jakimkolwiek etapie zostało wykorzystane środowisko online. Zjawisko to ma coraz powszechniejszy charakter, a jego konsekwencje są poważne. Artykuł prezentuje wybrane programy profilaktyczne wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży online. Rola działań prewencyjnych, które realnie chronią dzieci przed przemocą seksualną w świecie wirtualnym, ma ogromne znaczenie dla zmniejszenia skali zjawiska.

SŁOWA KLUCZOWE:

WYKORZYSTANIE SEKSUALNE DZIECKA ONLINE, PROGRAMY PROFILAKTYCZNE, EWALUACJA

Wykorzystanie seksualne dzieci i młodzieży to od dawna występujące w społeczeństwach zjawisko, które wraz z pojawieniem się nowych technologii zaczęło przyjmować nowe i nieustająco ewoluujące formy. Jak wskazuje Carr (2005), internet stanowi najlepiej poznane środowisko cyfrowe¹, w jakim dochodzi do przemocy seksualnej wobec dzieci i młodzieży. Równocześnie w roku 2021 Państwowa Komisja do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej

1 Ale nie jedyne – sprawcy przemocy seksualnej wykorzystują także telefony komórkowe, konsole i inne cyfrowe urządzenia sieciowe (Carr, 2005).

lat 15 (Komisja) wykazała w swoim raporcie, że internet był najczęstszym miejscem popełnienia czynu o charakterze przemocy seksualnej wobec dzieci i młodzieży – dotyczyło go 35,36% rozpatrywanych przez komisję przypadków.

Liczby te nie są zaskakujące, ponieważ obecnie szacuje się, że dostęp do internetu ma 99,3% gospodarstw domowych w których żyją dzieci (GUS, 2019). Dla najmłodszych użytkowników internet jest atrakcyjnym i popularnym narzędziem, stanowiącym istotny element ich codzienności. Jak wynika z badania EU Kids Online (Pyżalski, Zdrodowska, Tomczyk, Abramczuk, 2019), w weekendy blisko 19% młodych użytkowników spędza online 6 godzin dziennie lub więcej. Najczęściej internet służy dzieciom do celów rozrywkowych (np. oglądanie filmów, korzystanie z mediów społecznościowych), wyszukiwania informacji i komunikacji z bliskimi i rodziną (Pyżalski i in., 2019). I chociaż jest to cenne źródło różnego rodzaju zasobów, to może jednak stanowić zagrożenie. Livingstone i in. (2011, za: Pyżalski i in., 2019) wskazują na cztery typy tych zagrożeń – związane z agresją, seksem, wartościami i komercyjne. Badacze zwracają też uwagę, że wobec danego zagrożenia użytkownik sieci może występować w trzech rolach:

1. biernego odbiorcy tego, co się w niej znajduje;
2. mimowolnego uczestnika trudnych sytuacji, często w charakterze ofiary;
3. aktywnego uczestnika, produkującego określone treści, prowokującego konkretne sytuacje lub naruszającego zasady (Pyżalski i in., 2019).

Niniejszy artykuł koncentruje się na zagrożeniach internetowych godzących w seksualność dzieci i nastolatków. Wobec tych zagrożeń dzieci i młodzież mogą występować w każdej z trzech wyżej wymienionych ról.

Według wytycznych luksemburskich (Greijer, Doek, 2016) wykorzystanie seksualne dziecka online (*online child sexual exploitation* – OCSE) można zdefiniować jako „wszelkie formy wykorzystania seksualnego dziecka w których – na jakimkolwiek etapie – zostało wykorzystane środowisko online” (ECPAT International, 2020). Określenie OCSE to termin-parasol, który obejmuje obecnie bardzo szeroki zakres zjawisk. Jak zauważają badacze (ECPAT International, 2020), właściwie do początku XXI w. pojęcie OCSE odnosiło się przede wszystkim do produkowania, posiadania lub dystrybuowania materiałów prezentujących seksualne wykorzystanie dziecka. Obecnie jednak obejmuje ono znacznie większą liczbę zachowań (tab. 1).

Tabela 1

Formy wykorzystania seksualnego online

Forma wykorzystania seksualnego online	Charakterystyka
Materiały pornograficzne z udziałem dzieci (produkowanie, dystrybuowanie, oglądanie)	Zgodnie z polskim prawem nielegalne i definiowane jako treści pornograficzne z udziałem małoletniego (art. 202 § 3–4b Kodeksu karnego [kk]; NASK Państwowy Instytut Badawczy, 2020).
Seksting	Tworzenie i przesyłanie materiałów seksualnych (np. swoich zdjęć i filmów) przez osoby małoletnie. Aktywność może być realizowana za zgodą osób w nią zaangażowanych, ale szybko przerodzić się w zachowanie przemocowe, np. kiedy udostępnione materiały są przesyłane dalej bez zgody osoby na nich zaprezentowanej (Finch, Ryckman, Guerra, 2020).
Live streaming	Transmitowanie na żywo za pomocą internetu wykorzystania seksualnego dziecka. Wskazuje się, że taka forma wykorzystania krzywdzi dziecko w sposób podwójny – po pierwsze poprzez sam akt zmuszenia dziecka do wzięcia udziału (wspólnie z innymi lub w pojedynkę) w aktywnościach seksualnych, a po drugie poprzez transmitowanie tego zachowania i umożliwienie jego oglądania innym osobom (ECPAT International, 2020).
Online grooming	Zjawisko uwodzenia dzieci za pośrednictwem internetu to szczególna kategoria kontaktu interpersonalnego między osobami dorosłymi a dziećmi, gdzie celem relacji jest uwiedzenie osoby nieletniej i jej seksualne wykorzystanie. Dorosły zdobywa zaufanie dziecka przez kontakt wirtualny – dzięki nowym technologiom sprawca na odległość może starać się wytworzyć intymną więź z dzieckiem. W Polsce uwodzenie małoletnich osób w sieci jest przestępstwem ściganym na mocy art. 200a kk. Charakterystyczną cechą przestępstw ujętych w tym artykule jest podkreślenie działania sprawcy z wykorzystaniem systemów teleinformatycznych lub sieci telekomunikacyjnej. Zwraca to uwagę na swoisty sposób działania sprawców, którzy wykorzystują technologię w celu efektywnego poszukiwania ofiar. Dziembowski i Szostak (2013) podkreślają, że w ten sposób sprawca ma możliwość dobrego poznania ofiary i dowiedzenia się wiele na jej temat (np. uzyskać informacje dotyczące relacji rodzinnych, sytuacji materialnej itd.), a zebrane informacje może następnie wykorzystać w celu popełnienia i ukrycia przestępstwa. Warto zwrócić uwagę, że karany jest już sam kontakt z dzieckiem mający na celu wykorzystanie seksualne, niezależnie od tego, czy to przestępstwo w jego konsekwencji się wydarzyło (Wojtas, 2018).
Szantaż na tle seksualnym (sextortion)	Sprawca, poprzez kradzież lub uwodzenie, wchodzi w posiadanie materiałów (np. zdjęć lub filmów) prezentujących ofiarę w kontekście seksualnym. Pod groźbą ujawnienia i rozpowszechnienia kompromitujących treści szantażuje osobę poszkodowaną, żądając od niej np. pieniędzy lub zmuszając do udziału w produkcji zdjęć/filmów pornograficznych (NASK Państwowy Instytut Badawczy, 2020).
Aktywność seksualna zakupiona za pośrednictwem Internetu od osoby małoletniej (w tym cyberprostytycja)	Małoletni może reklamować i sprzedawać online swoje usługi seksualne w celach zarobkowych. Nawet jeśli mogłoby się wydawać, że dzieje się to z jego własnej woli, to – jak wskazują badacze – wielu z nich oświadczyło wcześniej przemoc seksualnej (Hamilton-Giachritsis, Hanson, Whittle, Beech, 2017). W tej kategorii mieści się też cyberprostytycja, czyli „zjawisko polegające na uzyskiwaniu korzyści materialnych w zamian za udostępnianie, przekazywanie poprzez Internet materiałów erotycznych lub pornograficznych wytworzonych z własnym udziałem. Mogą to być zdjęcia i filmy lub – coraz częściej – pokaz na żywo za pomocą kamerki internetowej [...]. Osoba prostytuująca się może to robić dobrowolnie lub pod przymusem (stręczycielstwo). Wirtualna prostytucja może być dla nieletnich atrakcyjną formą zarobkowania. Materiały wytworzone przez dzieci mogą być poszukiwane przez osoby o skłonnościach pedofilskich, a dzieci zachęcane do ich wytwarzania również w procesie uwodzenia (child grooming)” (Polak, Różycka, Marańda, 2013, s. 6).

Opracowanie własne na podstawie: Dziembowski, Szostak (2013); Finch i in. (2020); Hamilton-Giachritsis i in. (2017); ECPAT (2020), NASK (2020), Polak, Różycka, Marańda (2013), Wojtas (2018).

Innym – zaproponowanym przez NSPCC – terminem do opisanie omawianego zjawiska jest wykorzystanie seksualne z użyciem technologii (*technology-assisted child sexual abuse* – TA-CSA)².

Autorzy raportu NSPCC (Hamilton-Giachritsis i in., 2017) zwrócili uwagę na specyfikę wykorzystania seksualnego, które dzieje się online lub któremu towarzyszyło na którymś etapie wykorzystanie technologii. Na podstawie przeprowadzonych badań jakościowych wskazali na kilka cech szczególnych takiej formy przemocy seksualnej:

1. niebezpośredni kontakt interpersonalny przesuwają granicę zgody młodych osób na pewne zachowania³;
2. wirtualne wykorzystanie zwiększało u ofiar poczucie bezsilności i bezradności;
3. w przypadku wykorzystania online jednym z jego elementów często był szantaż⁴;
4. część ofiar miała trudności z rozpoznaniem, że doświadcza wykorzystania;
5. znacznie większa dostępność potencjalnych ofiar – sprawcy mogą nawiązywać kontakt z dziećmi i nastolatkami za pośrednictwem licznych aplikacji umożliwiających połączenia wideo i przesyłanie zdjęć, a także gier, platform społecznościowych i innych.

Nie bez znaczenia są też aktywności podejmowane w internecie przez dzieci i młodzież. Pyżalski podkreśla, że w porównaniu z zagrożeniami wynikającymi z korzystania przez młode osoby z tzw. mediów tradycyjnych (np. telewizji) w przypadku internetu „potencjalne ryzyko staje się bardziej powiązane z aktywnością własną młodego człowieka – to jego działanie lub zaniechanie zwiększa prawdopodobieństwo wiktyfikacji” (Pyżalski, 2013, s. 99). W badaniu EU Kids Online (Pyżalski i in., 2019) 1237 nastolatkom w wieku 11–17 lat zadano pytania o ich interakcje z nieznajomymi w internecie. Okazało się, że 17,9% respondentów wysłało swoje zdjęcie lub film komuś, z kim nigdy wcześniej nie spotkało się twarzą w twarz, ponad 46%

2 *National Society for the Prevention of Cruelty to Children* – organizacja charytatywna działająca na rzecz ochrony dzieci przed krzywdzeniem. Określenie TA-CSA ma zdaniem autorów raportu (Hamilton-Giachritsis i in., 2017) mocniej podkreślać, że w przypadku omawianego zjawiska do wykorzystania seksualnego może dojść online, ale i w kontakcie bezpośrednim, gdzie technologia była wykorzystana przez sprawcę w celu np. nawiązania kontaktu z dzieckiem.

3 Innymi słowy, jak wynikało z wywiadów przeprowadzonych z nastolatkami, decydują się oni na więcej podczas kontaktu online (np. przesłanie swoich zdjęć lub nagich zdjęć czy pokazanie się nago przed kamerą), niż zrobiliby podczas spotkania w świecie rzeczywistym (część z badanych deklaruwała wprost, że nie podjęłaby się danego zachowania, gdyby nie działało ono w świecie wirtualnym).

4 Zarówno o charakterze emocjonalnym, kiedy sprawca grozi dziecku, że np. zrobi sobie krzywdę, jak i na tle seksualnym, związany np. z rozesłaniem nagich zdjęć ofiary bez jej zgody do innych osób.

dodało taką osobę do listy znajomych lub kontaktów, a ponad 18% wysłało jej informacje na swój temat (takie jak imię i nazwisko, adres, numer telefonu). Dodatkowo ponad 42% badanych deklарowało, że szukało w internecie nowych znajomych. Zachowania ryzykowne online – czyli „działania podejmowane przez młodych ludzi online, które są zagrażające dla nich lub innych osób” (Pyżalski, 2013, s. 100) – mają związek z ryzykiem wiktyimizacji w postaci *groomingu* (Dąbrowska, 2016; Ybarra i in., 2007)⁵.

SKALA ZJAWISKA

Jak wynika z najnowszego raportu Komisji (2021), czyny popełniane w internecie stanowiły ok. 12% wszystkich prowadzonych przez nią spraw (w sumie 349 w ciągu pierwszego roku jej działania). Równocześnie autorzy raportu zwracają uwagę, że rzeczywista skala tego zjawiska jest duża oraz trudna do oszacowania i kontrolowania. Potwierdzają to także inni badacze (Martellozzo, 2017).

Komisja przeprowadziła również badania aktowe zakończonych postępowań sądowych, w których przeanalizowano 345 przypadków pochodzących z 245 postępowań. Okazało się, że internet był najczęstszym miejscem popełnienia czynu – dotyczyło go 35,36% rozpatrywanych przypadków. Spośród uwzględnionych w analizie sytuacji 30 dotyczyło prezentowania dziecku treści pornograficznych, 50 – odbywania z pokrzywdzonym rozmów o treści seksualnej, a 90 – składania propozycji o charakterze seksualnym.

Istotnym źródłem informacji na temat rozpowszechnienia zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci i nastolatków online są też informacje pochodzące od organizacji zajmujących się ochroną dzieci przed krzywdzeniem. Jedną z nich jest *Internet Watch Foundation*, która przeszukuje internet w celu wykrywania i usuwania materiałów prezentujących dzieci w kontekście seksualnym. Jak wynika z jej rocznego raportu, liczba tego rodzaju materiałów dostępnych w sieci rośnie lawinowo (*Internet Watch Foundation*, 2019). I tak, w 2013 r. (ostatnim przed rozpoczęciem przez fundację aktywnego wyszukiwania stron z tego rodzaju treściami) zidentyfikowała ona 13 182 strony internetowe z udostępnionymi materiałami tego typu. W 2019 r. takich stron było już 132 672 (*ECPAT International*, 2020). W 2018 r. firmy technologiczne zgłosiły do *US National Center for Missing and Exploited Children*

5 Motywację młodych osób do podejmowania tego rodzaju zachowań szczegółowo opisywała Kicińska (2015), wskazując na motywacje ucieczkowe, konformistyczne, egzystencjalne, eksploracyjne, hedonistyczne i prestiżowe.

(NCMEC) ponad 45 mln materiałów prezentujących seksualne wykorzystanie dziecka – dwukrotnie więcej niż w roku wcześniejszym (Quayle, 2020). W Polsce istotne działania w tym obszarze podejmuje zespół Dyżurnet.pl. W 2020 r. otrzymał on 8021 zgłoszeń dotyczących materiałów przedstawiających seksualne wykorzystanie dziecka, z czego 2517 zostało rzeczywiście zakwalifikowanych jako treści tego typu.

Omawiając zjawisko wykorzystania seksualnego online i jego skalę, nie można pominąć wydarzeń z ostatnich kilkunastu miesięcy. Pandemia COVID-19 sprawiła, że życie młodych (i nie tylko) ludzi z jeszcze większą intensywnością niż do tej pory toczyło się i nadal toczy online. W okresie pandemii agencje i fundacje zajmujące wspieraniem ofiar wykorzystania online obserwowały znaczący wzrost liczby zgłoszeń (ECPAT International, 2020; Europol, 2020). Może być to rezultat tego, że zarówno dzieci, jak i dorośli sprawcy musieli radzić sobie z ograniczeniami związanymi z pandemią i częściej korzystali z internetu. Chociaż możliwe także, że kiedy znaczna część życia przeniosła się do świata wirtualnego, zwiększyła się czujność osób korzystających z internetu i ich wrażliwość na zagrożenia z tym związane, co w konsekwencji przyczyniło się do większej liczby zgłoszeń (We Protect, 2020).

KONSEKWENCJE WYKORZYSTANIA SEKSUALNEGO ONLINE

Wykorzystanie seksualne online może mieć poważne, dalekosiężne i długotrwałe konsekwencje (Baines, 2019). Jak wynika z opublikowanego w 2021 r. raportu Komisji, dzieci, którym prezentowano treści pornograficzne, częściej mierzyły się z depresją. Say i in. (2015) przebadali 662 osoby w wieku 4–18 lat, które doświadczyły wykorzystania seksualnego (w tym 93 osoby – przemocy seksualnej z użyciem technologii). Okazało się, że u dzieci i nastolatków, które doświadczyły wykorzystywania online częściej występowały zaburzenia depresyjne i częściej dochodziło do rozwinięcia objawów zespołu stresu pourazowego. W związku z tym badacze sugerują, że wykorzystanie przez sprawców nowych technologii może stanowić dla ofiar dodatkowe (poza samym doświadczeniem wykorzystania seksualnego) źródło traumy i stresu. Hamilton-Giachritsis i in. (2017) także wskazują, że ofiary wykorzystania seksualnego online doświadczają depresji, podejmują samouszkodzenia i przeżywają poczucie winy oraz występują u nich problemy w szkole, lęki i problemy ze snem.

W obliczu ogromnej skali zjawiska i poważnych konsekwencji dla ofiar wydaje się, że profilaktyka wykorzystania seksualnego online jest niezwykle ważnym obszarem współczesnych działań prewencyjnych.

PROFILAKTYKA WYKORZYSTANIA SEKSUALNEGO ONLINE - PRZEGLĄD WYBRANYCH PROGRAMÓW PROFILAKTYCZNYCH

Na całym świecie w ostatnich kilku latach nastąpił rozwój programów profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży online. Wydaje się, że ma to związek z lepszym rozpoznaniem samego zjawiska i jego konsekwencji przez zarówno badaczy, jak i organizacje prospołeczne oraz rządy poszczególnych państw⁶. Cele dotyczące prewencji wykorzystywania seksualnego online bywają także włączane w programy dotyczące szeroko rozumianego bezpieczeństwa w internecie lub skoncentrowane na zapobieganiu wykorzystywaniu seksualnemu dzieci. Na potrzeby niniejszego artykułu starano się wyselekcjonować te projekty, których głównym celem byłaby prewencja wykorzystywania seksualnego online⁷. Zauważono, że ewaluacje takich programów bardzo często nie są realizowane lub są realizowane w ograniczonym zakresie. W związku z tym starano się wybrać te projekty, których autorzy – poza samym opisem podejmowanych działań – dokonali też próby podsumowania stworzonych przez siebie programów.

W dalszej części artykułu przedstawiono wyniki trzech programów prewencyjnych wraz z dostępnymi podsumowaniami. W przypadku wszystkich trzech ocena dotyczy wersji pilotażowej projektów, a co za tym idzie wnioskowanie na jej podstawie jest ograniczone. Same sprawozdania z realizacji projektów koncentrowały się często na sprawdzeniu, czy formuła proponowanych aktywności jest ciekawa i użyteczna dla odbiorców, a w mniejszym stopniu na tym, czy za pomocą programów udaje się realizować nadrzędny cel, jakim jest zmniejszenie skali wykorzystywania seksualnego dzieci online. Ponieważ wszystkie projekty były realizowane w ostatnich trzech latach, wydaje się, że na pełną ewaluację efektów podejmowanych działań trzeba jeszcze poczekać.

6 Problem został dostrzeżony m.in. w Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, sporządzonej w Lanzarote dnia 25 października 2007 r. Działania prewencyjne są też podejmowane przez organizację WeProtect GLOBAL ALLIANCE, skupiającą rządy państw, przedstawicieli sektora prywatnego, organizacji społecznych oraz międzynarodowych, której celem funkcjonowania jest wypracowanie rozwiązań mających na celu ochronę dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym.

7 W artykule zostały omówione programy, które skierowane są do dzieci i młodzieży. Analizie nie poddano programów profilaktycznych, które skierowane są do potencjalnych sprawców przemocy seksualnej online, jak np. Stop it Now! (Gillespie i in. 2016).

Program InCtrl

Program InCtrl został opracowany przez *National Society for the Prevention of Cruelty to Children* (NSPCC), organizację charytatywną działającą na rzecz ochrony dzieci w Wielkiej Brytanii. InCtrl to inicjatywa koncentrująca się na tematyce bezpieczeństwa online i zapobieganiu TA-CSA. Program skierowany jest do dzieci w wieku 9–13 lat (McConnell i in. 2020).

Wersja pilotażowa programu była realizowana od stycznia 2019 r. do lutego 2020 r. W ramach inicjatywy wykwalifikowani pracownicy społeczni realizowali osiem spotkań w niewielkich grupach dzieci i młodzieży. Tematyka spotkań obejmowała:

1. przyjaźnie i związki online;
2. zachowanie online;
3. media społecznościowe, presja i oczekiwania;
4. strach przed pominięciem (*fear of missing out* – FOMO) i radość/spokój związane z niebyciem na bieżąco (*joy of missing out* – JOMO);
5. budowanie odporności⁸;
6. dobrostan i samoocena;
7. niekomfortowe doświadczenia;
8. planowanie bezpieczeństwa i zakończenie.

Zgodnie z założeniami spotkania miały trwać 90 min, jednak ich czas i liczba były determinowane przez dostępność i możliwości poszczególnych grup dzieci. Uczestnicy spotkań brali udział w dyskusjach i oglądali krótkie materiały filmowe. Rodzice i opiekunowie mogli wziąć udział w spotkaniu prowadzonym przez pracownika NSPCC, podczas którego dowiadywali się, jakie treści będą przekazane ich dzieciom podczas kolejnych zajęć, oraz mogli porozmawiać na temat swoich wątpliwości dotyczących bezpieczeństwa online. W wersji pilotażowej wzięło udział 162 dzieci w wieku 7–16 lat (co stanowiło szerszy przedział wiekowy niż początkowo zakładany⁹; średnia wieku wynosiła 12 lat; McConnell i in. 2020).

8 Rozumianej jako zdolność do kontrolowanej lub pozytywnej reakcji na negatywne doświadczenie online i prezentowanie produktywnych strategii radzenia sobie.

9 Jak wskazano wcześniej, program InCtrl początkowo był przeznaczony dla dzieci w wieku 9–13 lat. Wersja pilotażowa została jednak zrealizowana w znacznie szerszej grupie (7–16 lat). Kierownicy programu postanowili zaakceptować zgłoszenia zarówno młodszych, jak i starszych dzieci, ponieważ subiektywnie uznali, że program będzie odpowiadał ich potrzebom. Stwierdzili bowiem, że część starszych dzieci w grupie miała trudności w uczeniu się, i uznali, że program może być dla nich bardziej przystępny niż treści przygotowane dla ich własnej grupy wiekowej.

Teoretyczne ramy projektu obejmujące oczekiwane zmiany zostały zaprezentowane w tabeli 2.

Tabela 2

Teoretyczne założenia programu InCtrl

Aktywności	Cele pośrednie	Cele długoterminowe
Program Dzieci: – 8 tyg. pracy w grupach – materiały podstawowe i dodatkowe w razie potrzeb Opiekunowie: – praca w grupach oraz indywidualna; spotkanie 2–3-godz.	Dzieci: – zwiększona odporność cyfrowa – zwiększona odporność emocjonalna i dobrostan Opiekunowie: – zwiększona pewność siebie oraz umiejętność wspierania i ochrony dzieci tak, by przeżywały pozytywne i bezpieczne doświadczenia online Relacja opiekun–dziecko: – pozytywna i efektywniejsza komunikacja na temat bezpieczeństwa online	Dzieci: – bezpieczne angażowanie się w aktywności online Opiekunowie: – pełnienie aktywniejszej roli w zapewnianiu dzieciom bezpieczeństwa online bez równoczesnego ograniczania ich dostępu do możliwości, jakie daje internet Cele nadrzędne: ograniczenie występowania i następstw wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży online
Moderatory – czynniki, które mogą wpływać na to, kto skorzysta z programu najczęściej lub najmniej: podatność, zaangażowanie opiekunów, wiek, płeć, potrzeby edukacyjne, język, pochodzenie etniczne, umiejętności prowadzących		

Opracowanie własne na podstawie McConnell i in. (2020).

W celu podsumowania projektu opracowano wiele procedur. Podczas ostatnich kilku miesięcy realizowania programu przeprowadzono 32 wywiady i grupy fokusowe. Do rozmów zaproszono dzieci biorące udział w spotkaniach (z wyłączeniem dzieci, które były jeszcze w trakcie realizowania zajęć, oraz tych, co do których prowadzący sugerowali, że to może nie być najlepszy czas na rozmowę z nimi), ich rodziców i opiekunów oraz praktyków prowadzących zajęcia (do każdej grupy kierowano inne pytania). Zgromadzono także dane demograficzne na temat zarówno uczestników, jak i prowadzących. Dzieci poproszono również o wypełnienie *Child Outcome Rating Scale (CORS; Skala oceny wyników dla dzieci)*¹⁰.

Z zebranych informacji na temat uczestników projektu wynikało, że blisko połowa z nich (44%) twierdziła, że nie ma wątpliwości dotyczących użytkowania internetu. W grupie tych, którzy wyrazili pewne obawy, najczęściej powtarzały się dwie kwestie – bycie zaangażowanym w kontakt przez nieznaną osobę (29%) i *bullying* (17%). Więcej obaw wyrażali rodzice, którzy martwili się, że ich dzieci zetkną się w internecie z krzywdzącymi treściami, ich funkcjonowanie online będzie stanowiło zagrożenie dla

¹⁰ Wątpliwości dotyczące zastosowania skali CORS w ocenie zostały opisane szczegółowo w raporcie NSPCC (McConnel i in., 2020).

ich prywatności, a aktywność wirtualna negatywnie wpłynie na ich nastrój. Rodzice zgłaszali także trudności w kontrolowaniu wirtualnej aktywności swoich dzieci.

W kwestii osiągnięcia celów pośrednich (tab. 2) stwierdzono, że uczestnicy projektu InCtrl po jego ukończeniu cechowali się zwiększoną uważnością i lepszym rozumieniem swoich zachowań online. Dzieci w przeprowadzonych wywiadach deklarowały, że zyskały konkretne, nowe umiejętności dotyczące ustawień prywatności w mediach społecznościowych, zastosowania haseł, usuwania problemowych aplikacji. Ponadto mogły przygotować strategię postępowania w określonych sytuacjach, takich jak np. nawiązanie z nimi kontaktu przez osobę nieznaną, oraz dowiedzieć się, do kogo zgłaszać się po pomoc. Jak wynika z ich deklaracji, uczestnicy zyskali też umiejętności dotyczące dbania o swój dobrostan emocjonalny (McConnell i in. 2020).

Autorzy raportu dotyczącego projektu InCtrl zwrócili jednak uwagę na to, że dalsze prace nad nim wymagają rozwinięcia procesu ewaluacji. Podkreślili zwłaszcza potrzebę ewaluacji umożliwiającej obiektywne pomiary zmian w zachowaniach podejmowanych online przez dzieci, wskazując, że jest to obszar, w którym szczególnie brakuje badań (McConnell i in. 2020). W podsumowaniu programu brakuje także informacji o tym, które działania w jego obrębie uznano za szczególnie skuteczne i wartościowe.

Projekt deSHAME

Projekt deSHAME to efekt współfinansowanej ze środków Unii Europejskiej międzynarodowej współpracy kilku organizacji: *Childnet* i *UClan* (Wielka Brytania), *Kek Vonal* (Węgry) i *Save the Children* (Dania). Projekt dotyczy profilaktyki rówieśniczego wykorzystywania seksualnego osób w wieku 13–17 lat (faza pierwsza) i 9–12 lat (faza druga). Faza pierwsza była realizowana w 2017 r., a faza druga – częściowo podczas pandemii COVID-19, co stanowiło dodatkowe wyzwanie dla autorów projektu.

Autorzy wyróżnili cztery rodzaje rówieśniczego molestowania seksualnego online:

1. udostępnianie, przesyłanie lub wytwarzanie materiałów o treści seksualnej bez zgody osoby na nich zaprezentowanej;
2. wyzysk, przymus i groźby (szantaż) o charakterze seksualnym;
3. *bullying* seksualny (upokarzanie i dyskryminowanie ofiary za pomocą materiałów seksualnych);
4. niechciana seksualizacja (Project deSHAME, 2018).

Część pierwsza była realizowana w oparciu na badaniach dotyczących rozpowszechnienia i skali problemu (Project deSHAME, 2017). Następnie, współpracując

z nastolatkami i profesjonalistami, autorzy projektu przygotowali materiały mające minimalizować rozpowszechnienie rówieśniczego wykorzystania seksualnego online. W ramach pilotażu przygotowano cztery scenariusze lekcji, plakat, prezentację, film oraz narzędzia pomocnicze dla nauczycieli. Aby ocenić skuteczność przygotowanych lekcji, autorzy przeprowadzili pilotaż w 14 szkołach w trzech państwach współpracujących w ramach projektu. Podsumowanie prowadzonych działań obejmowało badania jakościowe i ilościowe (kwestionariusze, grupy fokusowe i konsultacje). W badaniu przed zapoznaniem się z materiałami przygotowanymi w ramach projektu wzięło udział 629 uczniów w wieku 13–17 lat, a po zapoznaniu się z nimi – 535 osób w wieku 13-17 lat. W grupach fokusowych wzięty udział 64 osoby.

W ramach badania przed wdrożeniem projektu autorzy sprawdzili, jakie są doświadczenia młodych osób w zakresie wykorzystywania seksualnego online. Najczęstszym doświadczeniem respondentów było zauważenie, że ktoś robi seksualne żarty (np. na temat gwałtu; doświadczyło tego 71%), używa homo- lub transfobicznego języka online (64%), zamieszcza seksualne komentarze do zdjęcia kogoś znajomego (48%) i dzieli się informacjami na temat czyjegoś seksualnego zachowania (42%). Dziewiętnaście procent badanych przyznało, że było świadkiem, jak ktoś przysyłał zdjęcia lub filmy prezentujące znaną im osobę podczas aktu seksualnego, 22% – było świadkiem przysyłania materiałów prezentujących znaną im osobę nago lub prawie nago, a 29% – doświadczyło próby wymuszenia na nich przesłania ich własnych nagich zdjęć lub filmów (Project deSHAME, 2018).

Po przeprowadzeniu wersji pilotażowej projektu autorzy chcieli sprawdzić, jaki był wpływ przygotowanych materiałów na uczniów. Wyniki badania wykazały, że po zapoznaniu się z treściami w ramach projektu deSHAME 75% respondentów uzyskało wiedzę o tym, jak i gdzie można zgłosić molestowanie seksualne online, a 58% – przyznało, że zgłosiłoby molestowanie, jeśli takie doświadczenie spotkałoby w przyszłości ich lub kogoś innego. Nie wiadomo niestety, jaki był wyjściowy poziom wiedzy uczniów na wyżej wskazane tematy, co stanowi słabość prezentowanych analiz. Ponadto 76% badanych twierdziło, że dowiedziało się, iż osób, które doświadczyły molestowania seksualnego online, nie należy obwiniać, ale je wspierać, 60% – przyznało, że w ramach zajęć nauczyło się czegoś nowego, 34% – stwierdziło, że zaczęło zastanawiać się nad swoim zachowaniem online, a 15% – że zmieniło je pod wpływem zajęć.

Przed udziałem w projekcie sprawdzono także, w jaki sposób uczniowie poradziłoby sobie w sytuacji doświadczenia molestowania seksualnego online. Spośród badanych 87% przyznało, że zablokowałoby sprawcę, 70% żądałoby usunięcia udostępnionych treści, a 61% porozmawiałoby z przyjaciółmi. Najrzadziej wybieranymi

rozwiązaniami były rozmowa z nauczycielem (14%) i skorzystanie z telefonu zaufania (14%). Po przeprowadzeniu zajęć w dalszym ciągu zablokowanie, żądanie usunięcia materiałów i rozmowa z przyjaciółmi były najczęściej wybieranymi rozwiązaniami. Zwiększyła się natomiast liczba osób, które zadeklarowały, że porozmawiałyby na ten temat z nauczycielami (z 14% do 25%). Co również istotne, zmniejszyła się liczba osób, które podały, że zignorowałyby takie zachowanie i nie podjęły żadnej interwencji (z 37% do 25%; deSHAME, 2018).

Na podstawie danych zgromadzonych w badaniu pilotażowym autorzy projektu dokonali pewnych zmian w zakresie zarówno formalnych (np. długość zajęć), jak i merytorycznych (np. uzupełnienie informacji o aktualne regulacje prawne) aspektów zajęć. W podsumowaniu uznali, że projekt deSHAME zapewnia kompleksowe materiały dla szkół i nie tylko. Projekt umożliwia też stworzenie młodym ludziom bezpiecznych warunków do przedyskutowania kwestii dotyczących molestowania seksualnego online. Jak stwierdził jeden z uczestników zajęć: „Podobały mi się te lekcje, ponieważ nie muszą tak naprawdę znać budowy komórki, struktury liścia czy czegośkolwiek, to jest ważne, to jest prawdziwe życie, ludzie mają właśnie takie problemy” (Project deSHAME, 2018, s. 11; tłum. własne).

Część druga projektu deSHAME (2019) była skierowana do dzieci w wieku 9–12 lat. Ponownie przygotowano materiały – trzy scenariusze lekcji, quiz i narzędzia pomocnicze dla nauczycieli oraz film i ulotki dla opiekunów. W celu oceny skuteczności programu przeprowadzono pilotaż, w którym wzięło udział 122 uczniów z trzech szkół z trzech państw zaangażowanych w realizację projektu: Wielkiej Brytanii, Węgier i Danii. W badaniu wykorzystano metody ilościowe (kwestionariusz) i jakościowe. Spośród badanych 51–54%¹¹ przyznało, że udział w zajęciach skłonił ich do refleksji nad swoim zachowaniem online. Jeden z uczestników opisał to następująco: „Zdałem sobie sprawę, że (nieświadomie) kiedyś zrobiłem coś takiego” (Project deSHAME, 2019, s. 5). Ponadto 98% badanych stwierdziło, że dowiedziało się, gdzie zgłosić się, jeśli będą doświadczać molestowania seksualnego online, a 92% – jak uzyskać pomoc, jeśli zobaczą w internecie coś, co ich zmartwi lub zaniepokoi. Dzięki informacjom zwrotnym autorzy projektu dokonali zmian formalnych i merytorycznych w planie przebiegu zajęć. W podsumowaniu uznali, że Projekt deSHAME zapewnia kompleksowe materiały dla szkół i nie tylko, umożliwiające przeprowadzenie angażujących zajęć wokół tematyki rówieśniczego molestowania seksualnego online. Przygotowane zajęcia podniosły świadomość uczestników dotyczącą omawianego tematu i zwiększyły ich kompetencje

11 54% stwierdziło tak w odniesieniu do lekcji drugiej, a 51% w odniesieniu do lekcji trzeciej.

w zakresie szukania pomocy w przypadku doświadczenia przemocy seksualnej online.

Do zalet prezentowanego programu na pewno należy wykorzystanie przy jego opracowaniu wyników badań, co umożliwiło ocenę realnych potrzeb grup wiekowych, do których kierowane były przygotowane materiały. Ponadto warto też zauważyć, że sam program był tworzony we współpracy między nastolatkami a profesjonalistami, co zwiększało prawdopodobieństwo przygotowania zajęć atrakcyjnych i użytecznych dla odbiorców, a zarazem rzetelnych. Niestety, zaprezentowane w opisie projektu podsumowanie miało pewne braki. Przede wszystkim na podstawie przeprowadzonych badań niemożliwa była obiektywna ocena zwiększenia się na skutek zajęć wiedzy uczestników na temat radzenia sobie w sytuacji zetknięcia się z przemocą seksualną online. Brakuje także informacji o tym, które działania w obrębie projektu uznano za szczególnie skuteczne i służące realizacji założonych celów.

Program Safety.Net

Safety.Net to program profilaktyczny, który ma zapobiegać występowaniu ryzykownych zachowań online. Jednym z jego celów jest zapobieganie przemocy seksualnej online (ale występują też inne, np. zmniejszenie zjawiska *cyberbullyingu* czy uzależnienia od gier). Program opiera się na konkretnych założeniach teoretycznych (które zostały szczegółowo opisane przez Ortega-Barón i in. (2021).

W skład programu wchodzi 16 godzinnych sesji, podzielonych na cztery moduły:

1. umiejętności cyfrowe (*digital skills*) – ta część powinna wyposażyć uczniów w wiedzę o cechach charakterystycznych nowych technologii, które wiążą się z zagrożeniami, i umiejętności zapobiegające dysfunkcyjnemu korzystaniu z internetu;
2. niebezpieczeństwa interpersonalne – w ramach tej części są omawiane zagrożenia wynikające z nawiązywania relacji z innymi przez internet;
3. niebezpieczeństwa związane z dysfunkcyjnym korzystaniem z internetu – celem tego modułu jest zwiększenie świadomości na temat zagrożeń związanych z dysfunkcyjnym korzystaniem z internetu;
4. zmiana postaw i przekonań – ta część służy promowaniu kompetencji umożliwiających lepsze radzenie sobie z zagrożeniami w internecie.

Podczas spotkań uczniowie otrzymywali informacje na temat poszczególnych zagrożeń, mogli pracować indywidualnie lub w grupach, otrzymywali rekomendacje i dyskutowali nad tym, czego się nauczyli (Ortega-Barón i in., 2021).

W celu oceny skuteczności programu wykorzystano kilka narzędzi kwestionariuszowych (na potrzeby niniejszego artykułu zostaną poddane analizie tylko te, który dotyczyły profilaktyki wykorzystania seksualnego online). Użyto następujących metod¹²:

- *Questionnaire for Sexual Requests and Interactions with Adults* – narzędzie składające się z 10 pozycji, oceniające doświadczenie *groomingu*;
- *Sexting Questionnaire* – w badaniu wykorzystano trzy pozycje, dotyczące angażowania się w zachowania sekstingowe (Ortega-Barón i in., 2021).

Program został wdrożony przez kilka wybranych do pilotażu szkół. Zajęcia były prowadzone przez nauczycieli poszczególnych placówek, którzy uprzednio przeszli 30-godzinne szkolenie. Co istotne, projekt realizowany był od grudnia 2019 r. do marca 2020 r. w Hiszpanii i ze względu na ograniczenia związane z pandemią COVID-19 niemożliwe było zrealizowanie w szkołach modułu 4. (opisywanego przez autorów jako moduł dodatkowy, którego zadaniem jest wzmocnienie przekazu otrzymanego przez uczniów w ramach wcześniejszych zajęć; Ortega-Barón i in., 2021).

Skuteczność programu Safety.Net oceniono na podstawie badania przeprowadzonego w dwóch grupach. W skład grupy badawczej weszło 120 uczniów (43 chłopców i 77 dziewczyn), a w skład grupy kontrolnej 45 uczniów (20 chłopców i 25 dziewczyn). Uczniowie byli w wieku 11–14 lat (średnia: 12,11 roku, SD = 0,89). W ramach oceny projektu przeprowadzono dwa testy – przed rozpoczęciem programu i po jego zakończeniu (Ortega-Barón i in., 2021).

W odniesieniu do *groomingu* badacze zauważyli wyższe wskaźniki w grupie kontrolnej w postępie oraz ich obniżenie w przypadku grupy badawczej. Autorzy podkreślali, że wyniki te są spójne z wynikami innych programów profilaktycznych (Calvete i in. 2021, za: Ortega-Barón i in., 2021). Oznacza to, że program Safety.Net może być efektywny w przypadku profilaktyki *groomingu*. W odniesieniu do przemocy podczas cyberrandek nie zaobserwowano istotnych efektów, co mogło wynikać z tego, że projekt jest skierowany do młodszych nastolatków, którzy rzadko angażują się w relacje intymne (Ortega-Barón i in., 2021). Równocześnie w przypadku obu grup zaobserwowano wzrost częstotliwości angażowania się nastolatków w seksting,

12 Szczegółowy opis narzędzi: Ortega-Barón i in. (2021).

co można tłumaczyć niemożnością bezpośredniego, fizycznego kontaktu podczas pandemii (Ortega-Barón i in., 2021).

Podsumowując program Safety.Net, należy także zwrócić uwagę, że jego ocena była realizowana w momencie, kiedy w Hiszpanii trwał *lockdown*, co mogło wpłynąć na uzyskane wyniki. Ponadto badacze zwrócili uwagę na to, że chociaż w założeniu projekt ma charakter profilaktyki pierwszorzędowej, to w odniesieniu do niektórych uczestników mógł stanowić profilaktykę drugorzędową (czyli zapobiegać nie tyle uczestniczeniu w zachowaniach ryzykownych, ile pogorszeniu już niebezpiecznej sytuacji). Ortega-Barón i in. (2021) podkreślają, że program wymaga dalszej ewaluacji, przeprowadzonej na większej grupie respondentów i po zrealizowaniu całego projektu a nie tylko jego części (jak miało to miejsce w wersji pilotażowej ze względu na pandemię).

PODSUMOWANIE

Programy mające na celu profilaktykę wykorzystywania seksualnego online są wdrażane na całym świecie. Podejmowane inicjatywy mają różny zasięg (od lokalnych do międzynarodowych) i charakter (kampanie informacyjne, programy psychoedukacyjne). W obrębie istniejących programów uwidacznia się jednak znacząca luka badawcza – zdecydowana większość z nich, mimo trwania przez dłuższy okres nie jest poddawana ewaluacji, która umożliwiłaby realną ocenę ich skuteczności. Ciężko zatem na podstawie dotychczasowych analiz zaproponować konkretne działania i wskazać te ich elementy, które realnie wpływają korzystnie na zmniejszenie zjawiska jakim jest wykorzystanie seksualne dzieci z użyciem nowych technologii. Sami autorzy poszczególnych projektów wskazują, że wymagają one dalszej ewaluacji i badań (McConnell i in., 2020; Ortega-Barón i in., 2021).

W związku z tym w tej części artykułu postanowiono oddać głos tym, do których profilaktyka jest najczęściej kierowana – dzieciom i nastolatkom. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez NSPCC (Hamilton-Giachritsis i in., 2017), młodzi ludzie mają sześć głównych rad, które chcieliby przekazać profesjonalistom:

1. Zapewnijcie dobrą edukację na temat zdrowych relacji, przemocy i świadomej zgody od młodego wieku.
2. Pytajcie, wykazujcie się zrozumieniem i uważnością.
3. Rozpoznawajcie powagę i obecność przemocy seksualnej, w tym przemocy z wykorzystaniem technologii.
4. Zadbajcie o większe wsparcie i jego dostępność.
5. Zapewnijcie dostęp do skutecznej terapii i wrażliwych terapeutów.
6. Ulepszcie procedury prawne.

Ponadto NSPCC zwraca uwagę na to, że młodzi ludzie powinni być zaangażowani w przygotowywanie programów profilaktycznych w procesie edukacji (Hamilton-Giachritsis i in., 2017). Dodatkowo należy zauważyć, że w raporcie Komisji znajdują się rekomendacje, w ramach których zaznaczono, że

ważnym kierunkiem strategii profilaktycznych skupionych na potencjalnych pokrzywdzonych są m.in. edukacyjne programy profilaktyki wykorzystania seksualnego. Należy zapewnić dzieciom i młodzieży dostęp do rzetelnych oraz dostosowanych do ich wieku materiałów dotyczących ich ochrony przed przemocą oraz wykorzystaniem seksualnym zarówno w świecie realnym, jak i wirtualnym (Państwowa Komisja ds. wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15, 2021, s. 247).

E-mail autorki: katarzyna.pilarczyk@amu.edu.pl.

BIBLIOGRAFIA

- Baines, V. (2019). *Member state responses to prevent and combat online child sexual exploitation and abuse. Baseline Mapping*. Pobrane z: <https://rm.coe.int/191120-baseline-mapping-web-version-3-/168098e109>.
- Bond, E., Dogaru, C. (2019). An Evaluation of an Inter-Disciplinary Training Programme for Professionals to Support Children and Their Families Who Have Been Sexually Abused Online. *British Journal of Social Work*, 49, 577–594.
- Carr, J. (2005). Internet a wykorzystywanie seksualne dzieci i pornografia dziecięca. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 4(4), 1–17.
- Dąbrowska, M. (2016). Wpływ zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży online na ryzyko wiktymizacji zjawiskiem groomingu. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 15(4), 126–137.
- Dziembowski, R., Szostak, R. (2013). „Child grooming” w świetle polskiego prawa karnego. *Studia Prawnoustrojowe*, 19, 37–51.
- ECPAT International. (2020). *Summary Paper on Online Child Sexual Exploitation*. Pobrane z: <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2020/12/ECPAT-Summary-paper-on-Online-Child-Sexual-Exploitation-2020.pdf>.
- Europol. (2020, 19 June). *Exploiting isolation: Offenders and victims of online child sexual abuse during the COVID-19 pandemic*. Pobrane z: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/exploiting-isolation-offenders-and-victims-of-online-child-sexual-abuse-during-covid-19-pandemic>.

- Finch, A., Ryckman, L., Guerra, C. (2020). Strategies to prevent online sexual abuse of children: A systematic review of the literature protocol. *Social Science Protocols*, 3, 1–7. <http://dx.doi.org/10.7565/ssp.2020.2808>.
- Gillespie, S. M., Bailey, A., Squire, T., Carey, M. L., Eldridge, H. E., Beech, A. R. (2016). An evaluation of a community-based psycho-educational program for users of child sexual exploitation material. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 30(2), 169–197. <https://doi.org/10.1177%2F1079063216639591>.
- Grejsek, S., Doek, J. (2016). *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*. Luksemburg: ECPAT. Pobrane z: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/SR/TerminologyGuidelines_en.pdf.
- GUS. (2019). *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2019 r.* Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/nauka-i-technika-spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne/spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce-w-2019-roku,2,9.html>.
- Hamilton-Giachritsis, C., Hanson, E., Whittle, H., Beech, A. (2017). “Everyone deserves to be happy and safe”. A mixed methods study exploring how online and offline child sexual abuse impact young people and how professionals respond to it. Pobrane z: <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/2017/impact-online-offline-child-sexual-abuse>.
- Jeney, P. (2015). *Combatting child sexual abuse online. Study for the LIBE Committee*. European Parliament, manuscript completed in October 2015. Pobrane z: <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses>.
- Kicińska, L. (2015). Projekt „Nie przegraj” jako przykład zintegrowanych działań profilaktyczno-pomocowych w sytuacjach wykorzystania seksualnego i przemocy wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 14(2), 150–161.
- Martellozzo, E. (2017). Online sexual grooming: children as victims of online abuse. W: E. Martellozzo, E. A. Jane (red.), *Cybercrime and Its Victims* (s. 108–128). Londyn – Nowy Jork, NY: Routledge Taylor & Francis.
- McConnell, N., Thomas, E., Johnson, S., Zambartas, E., Pirrie, E., Pritchard, C., Belton, E. (2020). *Increasing safety and the resilience of children at risk of technology-assisted child sexual abuse*. Pobrane z: <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/2020/implementation-evaluation-of-inctrl>.
- NASK Państwowy Instytut Badawczy. (2020). *Raport dyżurnet.pl 2020*. Pobrane z: <https://dyzurnet.pl/publikacje>.
- NASK Państwowy Instytut Badawczy, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę (2018). *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży online. Kompendium dla rodziców*

- i profesjonalistów*. Pobrane z: <https://www.saferinternet.pl/pliki/publikacje/kompedium2019.pdf>.
- Ortega-Barón, J., González-Cabrera, J., Machimbarrena, J. M., Montiel, I. (2021). Safety.Net: A Pilot Study on a Multi-Risk Internet Prevention Program. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 4249. <https://doi.org/10.3390/ijerph18084249>.
- Quayle, E. (2020). Prevention, disruption and deterrence of online child sexual exploitation and abuse. *ERA Forum*, 21, 429–447.
- Państwowa Komisja ds. wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15. (2021). *Pierwszy Raport*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/pkdp/raport-panstwowej-komisji2>.
- Polak, Z., Różycka, M., Marańda, M. (2013). *Zagrożenia internetowe - wybrane zjawiska*. Pobrane z: <https://akademia.nask.pl/publikacje/Zagr-intern.pdf>.
- Project deSHAME. (2017). *Young people's experiences of online sexual harassment*. Pobrane z: https://www.childnet.com/ufiles/Project_deSHAME_Dec_2017_Report.pdf.
- Project deSHAME. (2018). *Tackling online sexual harassment amongst young people. Piloting innovative educational resources aimed at increasing reporting*. Pobrane z: <https://www.childnet.com/ufiles/Executive-Summary---Resources-to-tackle-peer-on-peer-online-sexual-harassment1.pdf>.
- Project deSHAME. (2019). *Tackling online sexual bullying and harassment amongst young people/ Piloting innovative educational resources aimed at 9–12-year-olds, parents and carers*. Pobrane z: <https://www.childnet.com/ufiles/deSHAME-II-Impact-Report.pdf>.
- Pyżalski, J. (2013) Rodzina i szkoła a przeciwdziałanie zaangażowaniu młodych ludzi w ryzykowne zachowania online. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(1), 99–109.
- Pyżalski, J., Zdrodowska, A., Tomczyk, Ł., Abramczuk, K. (2019). *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- UNICEF. (2020). *What Works to Prevent Online and Offline Child. Sexual Exploitation and Abuse? Review of national education strategies in East Asia and the Pacific*. Bangkok: UNICEF East Asia and the Pacific Regional Office. Pobrane z: <https://www.unicef.org/eap/media/4706/file/What%20works.pdf>.

We Protect. (2020). *Impact of COVID-19 on child sexual exploitation and abuse online*. Pobrane z: <https://www.weprotect.org/library/impact-of-covid-19-on-child-sexual-exploitation-online/>.

OVERVIEW OF SELECTED PREVENTION PROGRAMS OF ONLINE CHILD SEXUAL ABUSE EXPLOITATION

Online child sexual exploitation (OCSE) are all acts of all acts of a sexually exploitative nature carried out against a child that have, at some stage, a connection to the online environment. There are increasing reports of children all over the world being sexually abused where technology is involved in the process and the consequences are serious. The article presents selected prevention programs for OCSE. The role of preventive measures that realistically protect against sexual violence in the virtual world is very important.

KEYWORDS

ONLINE CHILD SEXUAL EXPLOITATION, PREVENTION PROGRAMS, EVALUATION

Cytowanie:

Pilarczyk, K. (2021). Przegląd wybranych programów profilaktycznych wykorzystywania seksualnego dzieci online *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 20(3), 106–124.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI
www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków – Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości